

Mato Ilkić

Lički nalazi farskog i isejskog novca

Mato Ilkić
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2
HR, 23000 Zadar
milkić@unizd.hr

UDK: 904:737.1](497.562)“652”
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 6. 3. 2018.
Prihvaćeno: 19. 3. 2018.

Sažetak

U radu se obrađuju lički nalazi novca grčkih kolonija sa srednjodalmatinskih otoka. Riječ je o pet pojedinačnih nalaza otkrivenih na isto toliko japodskih lokaliteta. Jedan je pronađen u arheološkim rekonosciranjima, a ostali su slučajni nalazi. Čuvaju se u dvije institucije i jednoj privatnoj zbirici. Dva komada iskovana su u farskoj kovnici. Iz Ise su tri nalaza, od kojih jedan pripada iznimno rijetkom tipu. Većina ih do sada nije bila publicirana. Ovi novci iz približno 3. st. pr. Kr. pripadaju među najstarije koji su cirkulirali kao platežno sredstvo u Japodiji. Na njezino područje dospjeli su vjerojatno preko Liburnije, s kojom je Japodija povezana istim monetarnim procesom. Ovi lički numizmatički nalazi važni su i za bolje

Finds of coins of Pharos and Issa from the Lika region

Mato Ilkić
University of Zadar
Department of Archaeology
Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2
CROATIA, 23000 Zadar
milkić@unizd.hr

UDC: 904:737.1](497.562)“652”
Original scientific paper
Received: 6 March 2018
Accepted: 19 March 2018

Abstract

This paper deals with the finds of coins minted by the Greek colonies on the central Dalmatian islands originating from the Lika region. These are individual finds from five Iapodean sites. One coin was found in archaeological reconnaissance, while the others are stray finds. The coins are kept in two public institutions and in a private collection. Two coins were minted in Pharos and three in Issa, including a very rare issue. Most of them have not yet been published. These coins can be dated to the 3rd century BC and belong to the oldest currencies circulating in Iapodea. They probably made their way there via Liburnia that was associated with Iapodea with the same monetary process. These numismatic finds from the Lika

poznavanje prostorne distribucije farskoga i isejskog novca. Upućuju na trgovačke i kulturne veze između autohtonih zajednica u Lici i grčkih kolonista sa srednjodalmatinskih otoka u helenističkom razdoblju.

Ključne riječi: grčki novac, Japodija, Lika, novac Fara, novac Ise

region contribute to better understanding of the spatial distribution of coins from Pharos and Issa. They are an important indicator of cultural links between the indigenous communities from Lika and the Greek colonists on the central Dalmatian islands during the Hellenistic era.

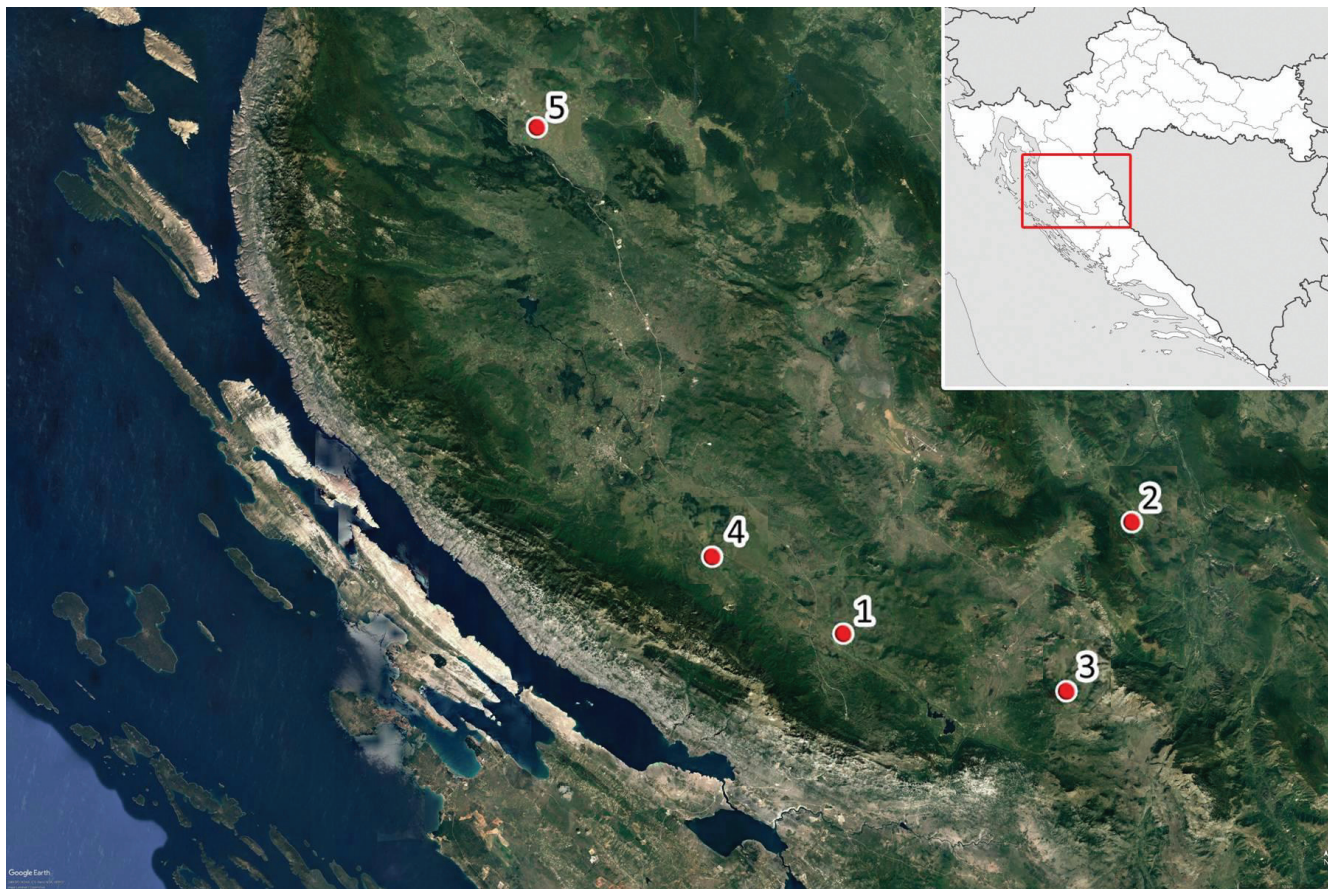
Key words: Greek coins, Iapodea, Lika, coins of Pharos, coins of Issa

Malo je podataka o ličkim pojedinačnim nalazima novca iz posljednjih nekoliko stoljeća prije Krista, što je vjerojatno i posljedica loše arheološke istraženosti. Ipak, s njezina područja, koje je u željeznom razdoblju sve do rimskih osvajanja pripadalo Japodima, potječu brojne slučajno otkrivene ostave tzv. mazinskoga tipa. Za njih je karakterističan velik udio novca podrijetlom iz Kartage i Numidije.¹ Takav sjevernoafrički novac prevladava i među slabo poznatim pojedinačnim numizmatičkim nalazima. Komadi pronađeni u novije vrijeme potječu s nekoliko japodskih gradinskih naselja.² Taj novac, podrijetlom iz vrlo udaljenih prekomorskih krajeva, u Japodiju je dospio preko Liburnije,³ od koje je Japodija razdijeljena približno

There are few data on individual coin finds from the Lika region dating to the last centuries prior to the establishment of the Roman Empire. This may be due to the fact that relatively few archaeological investigations have been conducted in this area. Even so, numerous hoards (of the so-called Mazin type) were discovered by chance in the territory of Lika, belonging to the Iapodes in the Iron Age until the Roman conquests. They are characterized by a high proportion of coins from Carthage and Numidia.¹ Such north African coins predominate even among the lesser known individual finds. The most recent finds of coins originate from several Iapodean hillfort settlements.² These coins, originally from distant transmarine lands, came to Iapodea via Liburnia,³ which was

- 1 Mirnik 1987, str. 369-392. Usporediti i u: Visonà 2014, str. 112-113, 116, 127-129.
- 2 Ilkić, Rebić 2014, str. 94-96, 100-103, 105-107, kat. br. 11-15, 18-20, 22, 24-25, 27, 35, 39-40.
- 3 Dosadašnje numizmatičke spoznaje ukazuju na to da su Liburni i Japodi povezani istim monetarnim procesom u razdoblju prije uspostave Rimskog Carstva. Naime, na liburnskim gradinskim naseljima, osobito onima u sjevernoj Dalmaciji, među numizmatičkom građom također su najbrojniji nalazi novca iz Kartage i Numidije (Šešelj, Ilkić 2014, str. 43-53; Šešelj, Ilkić 2015, str. 425-428). Primjerice, na Ljubljani kod Ljupča zastupljeni su sa 82,60 % (Ilkić 2017, str. 154, 157, sl. 3), a na Trojanu u biogradskom zaleđu na njih otpada 80,19 % (Ilkić *et al.* 2018, sl. 1). Dominiraju i među numizmatičkom građom s Lergove gradine kod Gornje Slivnice, gdje su provedena prva pokusna arheološka istraživanja, i to u razdoblju od 20. listopada do 23. prosinca 2017., pod vodstvom autora ovih redaka. No takav sjevernoafrički novac rijedak je u Istri. Jedan primjerak iz Kartage i jedan iz Numidije potječu iz Rovinja (Miškec 2002, str. 261). U ostalim dijelovima sjeverozapadne Hrvatske pronalasci numidijskog novca vezuju se uz tri lokaliteta. To su: Glina, Kiringrad i Plešivica-sedlo. O tome vidjeti u: Bilić 2017, str. 226-227, 238, Karta 1, kat. br. 5-7. Novac Kartage i Numidije nije čest ni kod liburnskih istočnih susjeda. Na tom podatku zahvaljujem Ivi Dragičeviću, dobrom poznavatelju numizmatičke topografije na delmatskom području, koji me je uputio i na literaturu. Iz okolice Livna potječe po jedan primjerak novca Kartage i Numidije (Kraljević 1983, str. 152), a jedan numidijski komad nađen je u Čapljini (Marić 2011, str. 216-217, 220). Nalazi takvog sjevernoafričkog novca rijetki su i duž dalmatinske obale jugoistočno od ušća Krke. Otkriveni su u arheološkim istraživanjima Diomedova svetišta na Rtu Ploča kod Rogoznice (Bonačić Mandinić 2004, str. 155-157). Ponešto ih je nađeno i na Braču, Hvaru, Korčuli te u Vidu (Mirnik 1987, str. 371-372, 391; Šeparović 2003, str. 420). O novcu Kartage iz Narone (Gornje njive u Vidu) vidjeti još i u: Bonačić Mandinić 2017, str. 373, kat. br. 60. O topografiji novca Kartage i Numidije ali i ostalih emisija iz

- 1 Mirnik 1987, pp. 369-392. Cf. also in: Visonà 2014, pp. 112-113, 116, 127-129.
- 2 Ilkić, Rebić 2014, pp. 94-96, 100-103, 105-107, cat. no. 11-15, 18-20, 22, 24-25, 27, 35, 39-40.
- 3 All previous numismatic findings indicate that the Liburnians and Iapodes were linked by the same monetary processes in the period prior to the establishment of the Roman Empire. Namely, coins from Carthage and Numidia are also among the most numerous numismatic finds from Liburnian hillfort settlements, especially those in northern Dalmatia (Šešelj, Ilkić 2014, pp. 43-53; Šešelj, Ilkić 2015, pp. 425-428). For example, at Ljubljana near Ljubač they account for 82.6 % (Ilkić 2017, pp. 154, 157, Fig. 3), while at Trojan in the Biograd hinterland they account for 80.19 % (Ilkić *et al.* 2018, Fig. 1). They also dominate among the numismatic finds from Lergova Gradina hillfort at Gornja Slivnica, where the first test archaeological excavations were conducted from 20 October to 23 December 2017, led by this author. But such north African coins are rare in Istria. One example from Carthage and one from Numidia came from Rovinj (Miškec 2002, p. 261). In other parts of north-western Croatia, the Numidian coins are associated with three sites: Glina, Kiringrad and Plešivica-sedlo. On this see: Bilić 2017, pp. 226-227, 238, Map 1, cat. nos. 5-7. Coins from Carthage and Numidia are not even common among Liburnia's eastern neighbours. For this information I would like to thank Ivo Dragičević, who is well-versed in the numismatic topography of Delmataean territory, and who also pointed me to the relevant literature. One example each of a Carthaginian and Numidian coin were found in the vicinity of Livno (Kraljević 1983, p. 152), and a Numidian coin was found in Čapljina (Marić 2011, pp. 216-217, 220). Finds of such north African coins are also rare down the Dalmatian coast south-east of the mouth of the Krka River. They were discovered during archaeological excavations of the Diomedan shrine on Cape Ploče at Rogoznica (Bonačić Mandinić 2004, pp. 155-157). Some were also found on the islands of Brač, Hvar, and Korčula, and in Vid (Mirnik 1987, pp. 371-372, 391; Šeparović 2003, p. 420). On the coins

Karta. Topografija farskog i isejskog novca u Lici: 1. Cvituša, 2. Gradina, Dobroselo, 3. Gradina, Gubavčevo polje, 4. Medak, 5. Prozor

Map. Topography of coins from Pharos and Issa in Lika: 1. Cvituša, 2. Gradina, Dobroselo, 3. Gradina, Gubavčevo polje, 4. Medak, 5. Prozor

vršnom zonom Velebita. Prirodnim prijelazima preko te planine, ali i komunikacijskim pravcem uz njezin južni rub, u ličko područje dospjelo je ponešto i drugih emisija helenističkog novca. Od pojedinačnih numizmatičkih nalaza publicirana su dva kasna sirakuška primjerka s Burzine glavice, prapovijesne gradine oko 6 km sjeverno od Gračaca⁴ te jedan isejski komad sa Cvituše kod Lovinca (sl. 4).⁵ Ali na japodskom području nađena su još četiri primjerka grčkog novca.⁶ Dva su podrijetlom iz Fara (*Pharos*), jonske kolonije s područja Staroga Grada na otoku Hvaru (sl. 1-2). Ostali primjerci su iz Ise (*Issa*), sirakuške kolonije s otoka Visa (sl. 3, 5). Spadaju u krajnje sjeverozapadne numizmatičke nalaze tih grčkih kolonija iz srednje

separated from Iapodea by an area close to the peak zone of Velebit. Other Hellenistic coin issues came to Lika's territory across the natural passes over this mountain, as well as by communication routes along its southern periphery. Individual finds comprise two late Syracusan issues from Burzina glavica (a prehistoric hillfort approximately 6 km north of Gračac),⁴ and an Issaeian coin from Cvituša near Lovinac (Fig. 4).⁵ But four more examples of Greek coins have been discovered in Iapodean territory.⁶ Two are originally from Pharos, the Ionian colony in Stari Grad on the

predcarskog razdoblja, vidjeti i u: Bertol 2014, str. 111-142. O nalazima sjevernoafričkog novca u južnoj Liburniji i Japodiji vidjeti u: Visonà 2018.

4 Ilkić, Rebić 2014, str. 96, kat. br. 5, 7.

5 Dubolnić Glavan, Glavaš 2011, str. 102, 111, T. 1. 4.

6 Fotografije svih ovdje prikazanih primjeraka novca izradio je M. Ilkić.

of Carthage from Naron (Gornja njiva in Vid), see more in: Bonačić Mandinić 2017, p. 373, cat. 60. On the topography of coins from Carthage and Numidia, but also other issues from the pre-imperial period, see: Bertol 2014, pp. 111-142. On finds of north African coins in southern Liburnia and Iapodea see in: Visonà 2018.

4 Ilkić, Rebić 2014, p. 96, cat. no. 5, 7.

5 Dubolnić Glavan, Glavaš 2011, pp. 102, 111, Pl. 1. 4.

6 The photographs of all the examples of coins herein were taken by M. Ilkić.

Sl. 1.
Fig. 1.

Dalmacije (karta).⁷ Svi su iskovani od bakrene slitine. Uglavnom su u dobrom stanju očuvanosti, s izvornom patinom i ponešto naslaga nečistoće.

U numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu čuva se farski novac tipa glava / kantar, pod inventarnim brojem 2564 (sl. 1). Podrijetlom je s medačkog područja, oko 15 km jugoistočno od Gospića.⁸ Vjerojatno je nađen na japodskoj gradini pod imenom Medak, a ne na širem podnožju, gdje se rasprostire istoimeno mjesto. Na aversu je prikaz ulijevo okrenute muške glave, koja je, čini se, ovjenčana. U središtu reversa je kantar, a s donje lijeve i desne strane te posude s dvije ručke je kratica Φ -A. Farski novac istog tipa, promjera 18 mm i težine 2,98 g, potječe i s Gackoga polja (sl. 2). Nađen je negdje na području Prozora kod Otočca.⁹ Okolnosti nalaza nisu poznate. Možda je otkriven na Vitalu, japodskoj gradini s jugoistočne strane Prozora.¹⁰ Ovakav farski novac tipa muška glava / kantar Visonà datira u kasno 3. – rano 2. st. pr. Kr. (?).¹¹ Bio je u optjecaju i kod Liburna,

Sl. 2.
Fig. 2.

island of Hvar (Fig. 1-2). The remaining examples are from Issa, a Syracusan colony on the island of Vis (Figs. 3, 5). This is the north-western periphery of distribution of the numismatic finds from these Greek colonies in central Dalmatia (see map).⁷ All are made of copper alloys. They are generally well preserved, with the original patina and some dirt deposits.

A coin from Pharos of the head/kantharos type is held in the numismatic collection of the Archaeological Museum in Zagreb, under inventory number 2564 (Fig. 1). It originally came from the area of Medak, approximately 15 km south-east of the town of Gospić.⁸ It was probably found at the Iapodean hillfort named Medak, and not in the homonymous village. The obverse features a portrayal of a male head facing left, wearing what seems to be a laurel wreath. A kantharos is in the middle of the reverse, and to the lower left and right side of this vessel with two handles is the abbreviation Φ -A. A Pharus coin of the same type, with a diameter of 18 mm and weight of 2.98 g, was also found in the Gacko polje field (Fig. 2). It was found somewhere in the territory of Prozor, near the town of Otočac.⁹ The circumstances surrounding its find are not known. Perhaps it was found at Vital, a Iapodean hillfort on the south-eastern side of Prozor.¹⁰ Pharian

7 Kartu mi je pomogao izraditi D. Vujević, na čemu mu zahvaljujem.

8 Suglasnost za objavu farskog novca iz Metka dobio sam od Tomislava Bilića iz Arheološkoga muzeja u Zagrebu, na čemu mu najljepše zahvaljujem.

9 Taj farski primjerak i novac Ise sa Cvituše (sl. 4) čuva Božen Živaljić, kojemu zahvaljujem na ustupljenim podacima i na dopuštenju objavljivanja tih numizmatičkih nalaza iz njegove privatne zbirke u Splitu.

10 Jedan numidski novac potječe s Vitala (Dukat, Glavičić 1975, str. 171). Uz taj arheološki lokalitet vezuje se i nalaz novca Kartage, iako priložena fotografija upućuje na Numidiju. O tome vidjeti u: <http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=17256&kat=71> (28. 2. 2018.). O numizmatičkim predcarskim nalazima s područja Prozora ukratko vidjeti i u: Mirmik 2009, str. 447.

11 Visonà 2005, str. 33, Ph 21. Općenito o tom tipu farskog novca vidjeti u: Brunšmid 1998, str. 52; Marović 1976, str. 234-244, T. V-VII. Ukratko i u: Kos 1998, str. 284-285; SNG München 2007, 479-481. O novijim

7 I would like to thank D. Vujević for his assistance in compiling the map.

8 I was granted consent for publication of the Pharus coin from Medak from Tomislav Bilić of the Archaeological Museum in Zagreb, for which I would like to convey my sincerest gratitude.

9 This Pharus example and the Issa coin from Cvituša (Fig. 4) are held by Božen Živaljić, whom I would like to thank for providing information and for his consent to publish these numismatic finds held in his private collection in Split.

10 One Numidian coin came from Vital (Dukat, Glavičić 1975, p. 171). A coin from Carthage was recovered from this archaeological site although the attached photograph indicates Numidia. On this see: <http://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=17256&kat=71>

Sl. 3.
Fig. 3.

japodskih južnih susjeda. Najbliži analogni primjerak potječe s Beretinove gradine kod Radovina.¹²

Na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru čuvaju se dva lička nalaza isejskoga novca. Jedan je nedavno nađen u arheološkim rekognosciranjima na Gradini uz južni rub Gubavčeva polja, oko 10 km sjeveroistočno od Gračaca (sl. 3). Drugi komad je darovan. Potječe s Gradine iznad Dobrosela, 10 km jugoistočno od Donjega Lapca (sl. 5). Novac s Gradine uz Gubavčevo polje ima promjer 23,5 mm, a težak je 7,83 g (sl. 3). Pronađen je na zapadnom dijelu lokaliteta, oko 40 m od bedema. Na prednjoj strani novca je udesno okrenuta Atenina glava s korintskom kacigom koja je ukrašena perjanicom. Taj aversni prikaz ponešto je sitniji, ali izveden u dubljem reljefnom otkovu. Takvih je odlika i reversni prikaz udesno okrenute koze. Iznad leđa te domaće životinje je slovo *I*, iza kojeg je znak u obliku mladog mjeseca, zapravo lunarna sigma.¹³ Tu emisiju isejskoga novca tipa glava Atene / koza, Visonà datira približno između 280. i 230. pr. Kr.¹⁴

Vremenski slijedi novac s prikazom Atenine glave s korintskom kacigom na aversu te jelena i kratice *IΣ* na reversu. Ovu nešto lakšu nominalu Isejci su dobili prekrivanjem metapontskog brončanog novca, i to približno u posljednjoj četvrtini 3. st. pr. Kr.¹⁵ Jedan takav već spomenuti komad (17 mm, 4,33 g) potječe sa Cvituše, japodske gradine kod Lovinca (sl. 4).¹⁶ Najbliži primjerci ovog tipa isejskog novca nađeni

nalazima takvog novca iz Staroga Grada na Hvaru vidjeti u: Jeličić Radonić 2017, str. 166-207.

12 Ilkić *et al.* 2014, str. 76, kat. br. 2; Ilkić, Šešelj 2017, str. 284-285, 288, Karta 1, kat. br. 1, T. I. 1.

13 U starijoj literaturi lunarna sigma na isejskom novcu interpretira se kao slovo *C*. O tome vidjeti u: Imhoof-Blumer 1884, str. 251; Brunšmid 1998, str. 71, br. 10, T. IV. 68.

14 Visonà 1996, str. 153, 157, sl. 9.

15 Visonà 2017, str. 206.

16 Vidjeti bilješku 5.

Sl. 4.
Fig. 4.

coins of the same type have been dated by Visonà to the late 3rd/early 2nd century BC (?).¹¹ It was also in circulation among the Liburnians, the neighbours of the Iapodes. The closest analogous example came from Beretinova gradina hillfort at Radovin.¹²

Two Lika finds of Issaeans coins are kept at the Department of Archaeology of the University of Zadar. One was recently found in archaeological reconnaissance at Gradina on the southern periphery of Gubavčevo polje, approximately 10 km north-east of Gračac (Fig. 3). The second one was a donation. It came from Gradina above Dobroselo, 10 km south-east of Donji Lapac (Fig. 5). The coin from Gradina next to Gubavčevo polje has a diameter of 23.5 mm, and weighs 7.83 g (Fig. 3). It was discovered in the western section of the site, approximately 40 m from the hillfort walls. The coin's obverse features Athena's head facing right, wearing a Corinthian helmet adorned with a crest. This obverse image is somewhat smaller than usual, but rendered in deep relief. The features of the reverse image of a goat turned rightward are identical. Above the back of this domesticated animal is the letter *I*, behind which there is a symbol shaped like a crescent moon, actually a lunate sigma.¹³ This issue of Issaeans Athena's head/

(28 Feb. 2018). For pre-imperial coin finds from the territory of Prozor, see Mirnik 2009, p. 447.

11 Visonà 2005, p. 33, Ph 21. More generally on this Pharos coin type in: Brunšmid 1998, p. 52; Marović 1976, pp. 234-244, Pl. V-VII. Briefly also in: Kos 1998, pp. 284-285; SNG München 2007, 479-481. About more recent finds of such coins from Stari Grad on the island of Hvar, see: Jeličić Radonić 2017, pp. 166-207.

12 Ilkić *et al.* 2014, p. 76, cat. no. 2; Ilkić, Šešelj 2017, pp. 284-285, 288, Map 1, cat. no. 1, Pl. I. 1.

13 In the older literature, the lunar sigma on Issaeans coins has been interpreted as the letter *C*. On this, see: Imhoof-Blumer 1884, p. 251; Brunšmid 1998, p. 71, no. 10, Pl. IV. 68.

Sl. 5.
Fig. 5.

su na južnoliburnskim gradinama, i to na Bribiru¹⁷ i Trojanu.¹⁸ No čini se da to nije sve. Jedan je izložen u stalnom postavu zadarskog Arheološkog muzeja. Taj komad (17,5 mm, 4,037 g, 3 h) vjerojatno potječe s nekog nalazišta u sjevernoj Dalmaciji.

Vjerojatno najmlađi isejski novac iz Like, tipa glave Dioniza i Atene / grozd, potječe s Gradine iznad Dobrosela (sl. 5). Promjera je 17,8 mm, a težak je 3,78 g. Na prednjoj strani novca je nešto složeniji likovni sadržaj, koji tvore dvije udesno okrenute glave. Prikazane su tako da prva, Dionizova, s bršljanovim lišćem u kosi, dijelom zaklanja drugu, Ateninu, kojoj je vidljivo samo lice i gornji dio korintske kacige.¹⁹ Na stražnjoj strani novca dominira prikaz bogatog trodijelnoga grozda na peteljci, flankiran s dva petodijelna lista vinove loze.²⁰ Primjerak s Gradine kod Dobrosela prvi je nalaz takvog tipa isejskog novca nakon više od stoljeća. Brunšmid poznaje četiri komada, od kojih samo za jedan navodi mjesto nalaza. Potječe s Hvara, a čuva se u Zagrebu.²¹ Dakle, ovakav novac iznimno je rijedak,²² što ukazuje na to da je kovan u kratkom

goat type coins has been dated to c. 280-230 BC by Visonà.¹⁴

The next coin in chronological order features an Athenian head wearing a Corinthian helmet on the obverse and a deer and the abbreviation $\text{I}\Sigma$ on the reverse. The Issaeans produced this lighter denomination by overstriking Metapontum's bronze coins in the last quarter of the 3rd century BC.¹⁵ One such already mentioned piece (17 mm, 4.33 g) came from Cvituša, the Iapodean hillfort at Lovinac (Fig. 4).¹⁶ The closest examples of this type of Issaeian currency were found at the southern Liburnian hillforts, at Bribir¹⁷ and Trojan.¹⁸ But it seems that this is not all. One coin is a part of the permanent display in the Archaeological Museum in Zadar. This coin (17.5 mm, 4.037 g, 3 h) probably came from a site in northern Dalmatia.

Probably the latest Issaeian coin from Lika, an issue featuring the heads of Dionysius and Athena and a grape cluster, came from Gradina above Dobroselo (Fig. 5). The diameter is 17.8 mm, and it weighs 3.78 g. The coin's obverse depicts a somewhat more complex artistic composition, consisting of two heads facing right. They are portrayed so that the first head, that of Dionysius, with ivy leaves in his hair, partially covers the other, that of Athena whose face and the upper portion of the Corinthian helmet are visible.¹⁹ The reverse side is dominated by a portrayal of a rich three-part grape cluster on a stem, flanked by two wine grape leaves with five lobes.²⁰ The coin from Gradina at Dobroselo is the first find of this type of Issaeian coin after over a century. Brunšmid knew of four examples, and he only noted the find-site for one (originating from Hvar, presently kept in Zagreb).²¹

17 Šeparović 2003, str. 418-419, 424, kat. br. 2, sl. 2; Šeparović 2013, str. 526-527, 531, br. 8; Ilkić, Šešelj 2017, str. 285, kat. br. 18, T. II. 6.

18 Ilkić, Šešelj 2017, str. 285, kat. br. 19, T. II. 7; Ilkić *et al.* 2018, kat. br. 1.

19 Ovako koncipiran aversni prikaz koji tvore dvije glave rijetka je pojava u helenističkom svijetu. Primjerice, javlja se na brončanom novcu jonske Korkire, gdje su prikazane glave Herakla i Korkire. Jedan takav neobjavljeni novac (AE, 26 mm, 10,71 g) potječe iz južne Liburnije. Nađen je kod Podgrađa (*Asseria*), a čuva se u privatnoj zbirci na području Benkovca.

20 U gornjem dijelu reversnoga polja nije vidljiva kratica $\text{I}\Sigma$ zbog nepreciznog otkova.

21 Brunšmid 1998, str. 79, T. V. 83.

22 Visonà, vrsni poznavatelj isejskog numizmatičkog materijala, rekao mi je da je pregledavanjem mnogobrojnih muzejskih zbirki uočio još ponešto novca ovakvog tipa, pa bi ga moglo biti možda i dvostruko više u odnosu na primjerke koje je poznao Brunšmid. Na

14 Visonà 1996, pp. 153, 157, Fig. 9.

15 Visonà 2017, p. 206.

16 See note 5.

17 Šeparović 2003, pp. 418-419, 424, cat. no. 2, Fig. 2; Šeparović 2013, pp. 526-527, 531, no. 8; Ilkić, Šešelj 2017, p. 285, cat. no. 18, Pl. II. 6.

18 Ilkić, Šešelj 2017, p. 285, cat. no. 19, Pl. II. 7; Ilkić *et al.* 2018, cat. no. 1.

19 An obverse image consisting of two heads was rare in the Hellenistic world. For example, it appeared on a bronze coin from Ionian Korkyra, on which the heads of Heracles and Korkyra are portrayed. One such unpublished coin (AE, 26 mm, 10.71 g) originated in southern Liburnia. It was found at Podgrađe (*Asseria*), and is held in a private collection in the Benkovac area.

20 The abbreviation $\text{I}\Sigma$ is not visible in the upper section of the reverse field due to an imprecise minting.

21 Brunšmid 1998, p. 79, Pl. V. 83.

vremenskom razdoblju. Visonà pretpostavlja da datira s kraja 3. st. pr. Kr.²³ Prikazom Dionizove glave te osobito grozda na svojem novcu Isejci su, čini se, htjeli promovirati svoje nadaleko cijenjeno vino.²⁴ Taj njihov proizvod od grožđa pohvalio je i Agatarhid. Citirajući tog voditelja Aleksandrijske knjižnice iz 2. st. pr. Kr., Atenej u svome djelu “Učenjaci na gozbi” (1.51.) ističe: ἐν δὲ Ἴσση τῆ κατὰ τὸν Ἀδρία νήσῳ Ἀγαθαρχίδης φησὶν οἶνον γίνεσθαι ὃν πᾶσι συγκρινόμενον καλλίῳ εὕρισκεσθαι,²⁵ u prijevodu: “A na Visu, otoku u Jadranu, Agatarhid kaže da se radi vino za koje zaključuje da je u usporedbi sa svima bolje.”²⁶

Nije poznato jesu li isejsko vino konzumirali i Japodi. No do njih je dospio novac Ise, i Fara. Ta numizmatička građa upućuje na trgovačke i kulturne veze između autohtonih zajednica u Lici i grčkih kolonista iz srednje Dalmacije, koje su se vjerojatno odvijale preko Liburnije. U svakom slučaju, to su zasad krajnji sjeverozapadni nalazi farskoga i isejskog novca. Riječ je o numizmatičkim svjedočanstvima najstarije uporabe novca kao platežnog sredstva u Japodiji. Ovi pojedinačni nalazi helenističkoga novca pridonose boljem i cjelovitijem poznavanju numizmatičke topografije Like. Svakako su poticaj za daljnja proučavanja novčanog optjecaja na japodskom području u razdoblju prije uspostave Rimskoga Carstva.

It is evident that these coins are exceptionally rare,²² indicating that they were minted over a brief period. Visonà suggested that they date to the end of the 3rd century BC.²³ By portraying the head of Dionysius and especially grape bunches on their coins, the Issaeans, it would appear, wished to promote their widely valued wine.²⁴ The product of their grapes was even praised by Agatharchides. Citing this administrator of the Alexandrian library from the 2nd century BC, in his work *Deipnosophists* (1.51.), Athenaeus stressed: ἐν δὲ Ἴσση τῆ κατὰ τὸν Ἀδρία νήσῳ Ἀγαθαρχίδης φησὶν οἶνον γίνεσθαι ὃν πᾶσι συγκρινόμενον καλλίῳ εὕρισκεσθαι;²⁵ translated: “...and at Issa, which is an island in the Adriatic, Agatharchides says that wine is made which is superior to every other wine whatever.”²⁶

It is not known whether the Iapodes consumed Issaeian wine. But coins from Issa, and Pharos, made their way to them. This numismatic material indicates mercantile and cultural ties between the indigenous communities in Lika and the Greek colonists from central Dalmatia, which probably passed through Liburnia. In any case, these are thus far the northwesternmost finds of coins from Pharos and Issa. These constitute numismatic testimony to the oldest use of coins as a means of payment in Iapodea. These individual finds of Hellenistic coins contribute to better and more comprehensive insight into the numismatic topography of the Lika region. They certainly represent an encouragement for further study of monetary circulation in Iapodean territory in the period prior to the establishment of the Roman Empire.

toj darovanoj dobroti i nizu korisnih savjeta najljepše mu zahvaljujem.

23 Visonà 1996, str. 156.

24 Uz promidžbu viškoga vina može se vezati i isejski novac tipa amfora / grozd. Takav primjerak nađen je na području sjeverne Liburnije, a čuva se u privatnoj zbirci.

25 “Athenaei Naucraticae deipnosophistarum libri XV, 3 vols”, ed. G. Kaibel, Leipzig, vol. 1–2: 1887, a također i u: “Die Fragmente der griechischen Historiker 2A”, ed. F. Jacoby, Berlin, fr. 18: 1926.

26 S grčkoga preveo Z. Liović, na čemu mu najljepše zahvaljujem.

22 Visonà, who has extensive expertise in the coinage of Issa, told me that after examining numerous museum collections, he had found some more examples of this issue. It is possible that there might be twice as many of these coins as those listed by Brunšmid. I would like to extend my sincere gratitude to P. Visonà for his kindness and valuable advice.

23 Visonà 1996, p. 156.

24 The Issaeian coin with amphora / grape cluster may also be associated with the promotion of wine from Vis. An identical example was found in northern Liburnia, presently kept in a private collection.

25 *Athenaei Naucraticae* 1887, and also in: *Die Fragmente der griechischen Historiker 2A*, ed. F. Jacoby, Berlin, fr. 18: 1926.

26 Translated from Greek to Croatian by Z. Liović, for which I cordially thank him (English translation by C.D. Yonge (1854); excerpts posted at <http://www.attalus.org/info/athenaeus.html>; accessed 24 Aug. 2018).

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Athenaei Naucraticae* 1887 *Athenaei Naucraticae deipnosophistarum libri XV*, 3 vols, G. Kaibel (ed.), Leipzig 1887.
- Bertol 2014 A. Bertol, *Individual finds or a coin hoard: Analysis of the Mazin-type material from the Sveta Trojica hill-fort near Starigrad Paklenica*, in: *Miscellanea Historiae Antiquitatis. Proceedings of the First Croatian-Hungarian PhD Conference on Ancient History*, Budapest – Debrecen 2014, 111-142.
- Bilić 2017 T. Bilić, *Coin circulation in the pre-Imperial period in north-west Croatia*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 50, Zagreb 2017, 223-253.
- Bonačić Mandinić 2004 M. Bonačić Mandinić, *The coin finds at Ploča promontory*, *I Greci in Adriatico* 2, *Hesperia* 18, Roma 2004, 151-161.
- Bonačić Mandinić 2017 M. Bonačić Mandinić, *Novac*, in: E. Marin et alii, *Forum Naronitanum*, Vid 2017, 366-389.
- Brunšmid 1998 J. Brunšmid, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, Priredila i prevela s njemačkog jezika Maja Bonačić Mandinić, Split 1998.
- Dubolnić Glavan, Glavaš 2011 M. Dubolnić Glavan, V. Glavaš, *Prilog poznavanju najstarijeg optjecaja novca na prostoru južnog Velebita*, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 28, Zagreb 2011, 95-121.
- Dukat, Glavičić 1975 Z. Dukat, A. Glavičić, *Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice*, *Senjski zbornik* 6, Senj 1975, 167-198.
- Ilkić 2017 M. Ilkić, *Numizmatički nalazi s područja Ljupča*, in: *Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, J. Faričić (ed.), Zadar 2017, 152-181, 300-301.
- Ilkić et al. 2014 M. Ilkić, P. Kožul, I. Čurković, *Numizmatički nalazi s područja Općine Ražanac*, *Zbornik radova 7. međunarodnoga numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj*, Rijeka 2014, 76-93.
- Ilkić et al. 2018 M. Ilkić, P. Kožul, M. Meštrov, *Numizmatički nalazi s područja Općine Polača* (u tisku).
- Ilkić, Rebić 2014 M. Ilkić, M. Rebić, *Noviji nalazi predcarskog novca iz Japodije i južne Liburnije*, *Zbornik radova 7. međunarodnoga numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj*, Rijeka 2014, str. 94-108.
- Ilkić, Šešelj 2017 M. Ilkić, L. Šešelj, *Noviji nalazi grčko-ilirskog novca s područja sjeverne Dalmacije*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 110 - 1, Split 2017, 281-302.
- Imhoof - Blumer 1884 F. Imhoof - Blumer, *Griechische Münzen aus dem Museum in Klagenfurt und anderen Sammlungen*, *Numismatische Zeitschrift* 16, Wien 1884, 227-300.
- Jacoby (ed.) 1926 F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker 2A*, Berlin 1926, fr. 18 Jacoby = Athen. 1.28d.
- Jeličić Radonić 2017 J. Jeličić Radonić, *Emisije farske kovnice u 3. st. pr. Kr.*, in: J. Jeličić Radonić, H. Göricke-Lukić, I. Mirnik, *Faros III. Grčki, grčko-ilirski i rimski novac*, Split 2017, 166-207.
- Kos 1998 P. Kos, *Leksikon antičke numizmatike*, Zagreb 1998.
- Kraljević 1983 G. Kraljević, *Antički novac s livanjskog područja*, *Zbornik "Arheološka problematika zapadne Bosne"*, sv. 1, Sarajevo 1983, 145-165.
- Marić 2011 A. Marić, *Ostava antičkoga novca iz Čapljine*, *Zbornik radova 6. međunarodnoga numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj*, Rijeka 2011, 205-222.
- Marović 1976 I. Marović, *Iz numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu*, *Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine XIII*, Centra za balkanološka ispitivanja 11, Sarajevo 1976, 221-244.
- Mirnik 1987 I. Mirnik, *Circulation of North African etc. Currency in Illyricum*, *Arheološki vestnik* 38, Ljubljana 1987, 369-392.
- Mirnik 2009 I. Mirnik, *Nacrt numizmatičke topografije Like*, in: *Identitet Like: korjeni i razvitak II.*, Zagreb – Gospić 2009, 442-492.

- Miškec 2002 A. Miškec, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Kroatien*, Abteilung XVIII, Istrien, Mainz 2002.
- SNG München 2007 SNG München = Sylloge nummorum graecorum. München. Staatliche Münzsammlung. Part 12: Thessalien – Illyrien – Epirus – Korkyra, 2007.
- Šeparović 2003 T. Šeparović, *Predrimski novac u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika*, Opuscula Archaeologica 27, Zagreb 2003, 417-433.
- Šeparović 2013 T. Šeparović, *Pregled nalaza grčko-ilirskog novca u sjevernoj Dalmaciji*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 45, Zagreb 2013, 525-536.
- Šešelj, Ilkić 2014 L. Šešelj, M. Ilkić, *Money circulation in Liburnia in the pre-imperial period: preliminary report*, Akten des 5. Österreichischen numismatikertages, Enns, 21.-22. Juni 2012, M. Alram, H. Emmerig, R. Harreither (eds.), Enns – Linz 2014, 43-53.
- Šešelj, Ilkić 2015 L. Šešelj, M. Ilkić, *Maritime trade in the Pre-Roman Period in the Eastern Adriatic: a preliminary report on a ceramic and numismatic evidence in Liburnia*, AdriAtlas et l'histoire de l'espace adriatique du vie s. a.C. au viiiie s. p.C., Bordeaux 2015, 419-433.
- Visonà 1996 P. Visonà, *The Chronology of Issa's Early Hellenistic Coinage*, 1. međunarodni numizmatički kongres u Hrvatskoj, Zbornik radova, Opatija 1996, 149-160.
- Visonà 2005 P. Visonà, *Greek-Illyrian Coins in Trade 1905-2005*, Schweizerische Numismatische Rundschau 84, Bern 2005, 27-41.
- Visonà 2014 P. Visonà, *Out of Africa. The Movement of Coins of Massinissa and his Successors across the Mediterranean: Part II*, Rivista italiana di numismatica 115, Milano 2014, 107-137.
- Visonà 2017 P. Visonà, *Rethinking the coinage of Issa, a Greek island polity*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 110 - 1, Split 2017, 193-232.
- Visonà 2018 P. Visonà, *A Numismatic Newsletter from Northern Dalmatia*, The Numismatic Chronicle 2018, London (u tisku).